

УДК 159.923.2:347.96(043.3)

Цип'ячук М. Б.

ПРОФЕСІЙНЕ МИСЛЕННЯ ЮРИСТА У ВИМІРІ КОГНІТИВНОГО СТИЛЮ ПОЛЕЗАЛЕЖНІСТЬ/ПОЛЕНЕЗАЛЕЖНІСТЬ

У статті розглядається питання зв'язку полезалежності/полenezалежності та мислительних процесів юриста під час здійснення його професійної діяльності. Наводиться опис взаємозв'язку індивідуального когнітивного стилю особистості із мотиваційною сферою. Аналізуються деякі особливості пізнавальних процесів у контексті апперцептивного досвіду особистості.

Ключові слова: полезалежність, полenezалежність, індивідуальний когнітивний стиль, апперцепція, мислення юриста.

В этой статье рассматривается вопрос связи полезависимости/полenezависимости и мыслительных процессов юриста во время осуществления его профессиональной деятельности. Приводится описание взаимосвязи индивидуального когнитивного стиля личности с мотивационной сферой. Анализируются некоторые особенности познавательных процессов в контексте апперцептивного опыта личности.

Ключевые слова: полезависимость, полenezависимость, индивидуальный когнитивный стиль, апперцепция, мышление юриста.

This article deals with the question of relation of field dependence/field independence and thinking processes of the lawyer in the course of performing his professional activity. The interconnections between individual cognitive personality style and motivation sphere as a prerequisites of the formation of optative thinking models in legal work are described. Some peculiarities of cognitive processes in the context of personality apperceptive experience are analyzed.

Key words: field dependence, field independence, individual cognitive style, apperception, thinking of a lawyer.

Поняття полезалежності/полenezалежності у психології вперше було запропоновано Германом Уїткіном та розвинуте пізніше його послідовниками Г. А. Дайком (Н. А. Дук), Р. Б. Фатерсоном (R. B. Fatereson), Г. Ф. Гуденафом (H. F. Goodenough), Д. Р. Карпом (D. R. Карп) та ін. Серед вітчизняних дослідників, які займалися вивченням названого поняття, варто назвати О. Б. Напрасну, Ю. Л. Трофімова, К. Кравець, В. Н. Дружиніна, О. М. Холодну та ін. Щоправда, вітчизняні психологи-науковці здебільшого притримуються думки, що полезалежність/полenezалежність є (домінуючою) складовою індивідуального когнітивного стилю особистості, в той час як зарубіжні психологи пояснюють цей термін як власне певний особистісний стиль [1, с. 361], зокрема і навчальний [2]. Також трапляються визначення полезалежності/полenezалежності як певного виміру інформаційної автономії від поля [3; 5, с. 122].

К. Кравець характеризує чинник полезалежності/полenezалежності як “ступінь свободи від зовнішніх референтів” [5, с. 122]. При цьому, посилаючись на позицію С. Л. Рубінштейна, дослідниця зазначає, що при ухваленні певного рішення людина надає перевагу орієнтуванню на власний досвід у порівнянні із зовнішніми орієнтирами, хоча і ступінь такої орієнтації в кожного різний. Чим менший ступінь такої орієнтації, тим більше полезалежною є людина.

Попри те, що наукові концепції про полезалежність/полenezалежність розвиваються у психології з 30-х років минулого сторіччя, згадане поняття як чинник впливу на мислення юриста в процесі його професійної діяльності не досліджувалося взагалі.

Ю. Л. Трофімов та О. Б. Напрасна вказують на прямий зв'язок між полезалежністю/полenezалежністю та сприйняттям, мисленням, формуванням міжособистісних стосунків [6, с. 3]. Цей чинник впливає на поведінку людини, починаючи зі сприйняття інформації, її осмислення та аналізу, – завершуючи діями, вчиненими в результаті певних мисленнєвих операцій; залежність від поля також зумовлює здатність особи до налагодження стосунків на рівні “суб’єкт-суб’єкт”. У наших попередніх публікаціях та роботах інших дослідників [7; 8; 9] вже вказувалося на важливості для юриста-практика вміти швидко та адекватно реагувати на інформацію, яку повідомляє клієнт; на здатність відмежувати суттєве без значних затрат уваги та часу на другорядні деталі розповіді; на вміння поєднати різні частини фабули справи і синтезувати їх у цілісну “картину”. Разом з тим з перерахованими вміннями, юрист повинен володіти достатньою комунікабельністю, проникливістю, здатністю налагодити довірчі стосунки з клієнтом та ін. У протилежному випадку існує ризик того, що клієнт через побоювання чи звичайну неприхильність до юриста або ж не повідомить усієї необхідної інформації (що може призвести до зайвих затрат зусиль з боку юриста, а отже, і до затягування справи чи навіть негативного її вирішення), або ж звернеться до іншого фахівця (що вплине як на репутацію юриста, так і на його економічне становище).

Таким чином, очевидно існує необхідність подальшого дослідження ролі та впливу полезалежності/полenezалежності на апперцептивну мислительну діяльність юриста.

Постає питання, який із двох протилежних полюсів є більш бажаним та прийнятним у юридичній діяльності. Щоб дати на нього відповідь, спробуємо узагальнити наявні в науковій літературі характеристики залежних та незалежних від поля осіб (табл. 1):

Дещо звужену характеристику наводить Роберт Бісс [2].

Позиція зарубіжних дослідників є досить категоричною та полягає у наданні переваги полenezалежності як адаптивній домінанті в сучасних умовах розвитку суспільства [1, с. 361; 3]. Проте з однозначністю такого твердження досить важко погодитися, оскільки воно здається дещо одностороннім.

Зупинимось на цій проблемі детальніше саме в контексті юридичної діяльності.

Якщо припустити, що характеристики полезалежності/полenezалежності – це трафарети, які ми приміряємо до моделей професійно-важливих якостей юриста, то неодмінно виявиться, що жоден з цих патернів не задовольнятиме усі професійно-психологічні вимоги в юридичній сфері. До прикладу, юрист з високим показником полenezалежності навряд чи зможе легко та невимушено налагоджувати комунікацію як у колективі, так і при роботі з клієнтом; і навпаки, юрист із високим рівнем полезалежності, хоча і буде привітним, та матиме хороші стосунки з клієнтом, може виявитися нездатним до належної аналітичності при опрацюванні справи, виокремленні деталей тощо. З іншого боку, полenezалежному фахівцеві, згідно з характеристиками, поданими Трофімовим та Напрасною, набагато важче, ніж полезалежній особі, зіставити суперечності в отриманій інформації (що в юридичній практиці трапляється досить часто), засвоїти великий обсяг інформації тощо. З наведених описів можна дійти висновку і про те, що полenezалежним людям притаманна певна формалізованість та “задерев’янілість” сприйняття – адже відомо, що внутрішні зміни відбуваються повільніше, ніж зміни у зовнішньому оточенні.

Таблиця 1

Деякі характерні риси полезалежних та полenezалежних осіб

Полезалежні особистості	Полenezалежні особистості
Вищий рівень соціальної орієнтованості та здатність реагувати на інтерперсональні сигнали [10].	Краща здатність до навчання за дистанційними освітніми програмами (дані студентського дослідження Гонконгського університету).
Асоціюється з екстравертністю особистості [3].	Асоціюється з інтровертністю особистості [3]
Товариськість, життєрадісність, залежність від групи (прагнення отримати підтримку від навколишніх) [5, с. 122; 6, с. 4].	Вищий рівень точності при наочному впізнаванні;
Вища чутливість до соціального впливу.	Краща орієнтованість на завдання [4] Прагнення зберегти свій погляд, орієнтування на власний досвід.
Здатність утримувати коротку інтерперсональну дистанцію.	Схильність до менш позитивного оцінювання навколишніх та себе.
Тактовність щодо інших людей.	Схильність та здатність до лідерства [6, с. 4].
Здатність отримати набагато більше інформації зі стандартного спілкування та асимілювати суперечливу інформацію.	Внутрішня мотивація як стимул до навчання.
Стриманість у висловлюванні негативного ставлення до інших людей [6, с. 4].	Активне перетворення пропонованої ситуації.
Переважають такі захисні механізми, як стримання та відмова.	Переважають такі захисні механізми, як ізоляція, інтелектуалізація та проекція.
Соціальна компетентність [5, с. 123].	Інтелектуальна компетентність [5, с. 123].

Водночас полезалежні люди є більш гнучкими та відкритими до перетворень, здатні краще пристосовуватися, йти на компроміс.

Тому звертають на себе увагу дослідження, у яких йдеться про те, що зниження крайніх проявів когнітивно-стильових особливостей, досягнення мобільності когнітивних стилів сприяють успішності діяльності.

К. Кравець стверджує, що когнітивний стиль є індивідуально-типовим набором (системою) якостей “щодо операційного складу процесів опрацювання інформації та діяльності”. І, хоча когнітивний стиль не зумовлює успіху, він “визначає манеру діяльності, спосіб, шлях до мети”. Іншими словами, когнітивний стиль обумовлює діяльність людини [11, с. 2]. Також дослідники вказують на відносну

стійкість індивідуального когнітивного стилю як, власне, і полезалежності/полenezалежності [1, с. 361]. А. В. Антонов вважає, що когнітивний стиль стабілізується надбанням структури особистості [12]. Таким чином, можна дійти висновку, що, впливаючи на формування особистості юриста, “прищеплюючи” йому необхідні професійні якості в процесі навчання, зокрема і практичного, можна стабілізувати його індивідуальний когнітивний стиль, який сприятиме підбору найкращих засобів та стилю поведінки в професійній діяльності. Доречно також згадати зауваження Г. Флетта про нерозривну взаємодію мотиваційних та когнітивних чинників, при якій вплив і зміни є взаємообумовленими. Іншими словами, стимульована належним чином мотиваційна сфера юриста підсилить здатність та активність когнітивної, пізнавальної сфери – а отже, і пришвидшить етапи процесу мислення.

Р. В. Каламаж, досліджуючи професійну “Я-концепцію” студентів-юристів, визначила когнітивні стилі складовою метакогнітивного рівня аналізу “Я-концепцію”. Зокрема, вона вказує на те, що “аналіз індивідуальних відмінностей в характеристиці “Я-концепцію” у контексті диференціації від навколишніх, чітко простежує зв’язок із когнітивним стилем полезалежності/полenezалежності. Збалансований підбір релевантних індивідуально-психологічних особливостей полenezалежних та полезалежних студентів форм та методів впливу сприяв розширенню їх професійної самосвідомості, кращому саморозумінню, зокрема стосовно суб’єктної чи об’єктної орієнтації в майбутній юридичній діяльності” [13, с. 38].

Вагомим є зауваження О. Б. Напрасної щодо необхідності практичного втілення результатів дослідження когнітивних стилів особистості в контексті її набутого, уже наявного досвіду. Зокрема, дослідниця зазначає: “Важливо не лише визначити пізнавальні стилі та місце КС (когнітивних стилів, авт.) серед наявних пізнавальних стилів, а створювати умови діяльності, зокрема, навчальної для більш повного прояву специфічних особливостей власного ментального досвіду особистості на основі взаємодії всіх рівнів стильової поведінки, що буде сприяти поширенню арсеналу способів пізнання та формуванню гнучких механізмів власної пізнавальної активності та надасть можливість особистості підвищити ефективність діяльності.” Про залежність внутрішніх когнітивних паттернів від попереднього досвіду пише і Г. Л. Флетт, посилаючись на наукові концепції схем та прототипів, розроблених та обґрунтованих у 80-х роках ХХ сторіччя такими дослідниками, як Рош (1970), Кантор і Мішель (1970) [1, с. 363].

Крім того, на полезалежність/полenezалежність впливають й інші чинники, серед яких: візуально-просторове сприйняття, культурні розбіжності¹, особливості пам’яті (зокрема, короткострокової (робочої) пам’яті).

Отже, можемо підсумувати:

Полезалежність/полenezалежність є показником інформаційної орієнтації особистості щодо поля сприйняття та об’єктів у ньому.

Ступінь залежності від поля має безпосередній зв’язок із характером сприйняття, мисленням та поведінкою, зокрема і юриста, в його професійній діяльності.

При підборі навчальних методик та програм для майбутніх юристів повинні враховуватися особливості як полезалежності, так і полenezалежності, оскільки різке домінування якогось із цих чинників може негативно позначитися на якості виконання професійних обов’язків юристами.

Полезалежність/полenezалежність є невід’ємною частиною індивідуального когнітивного стилю юриста. Відповідно, належне стимулювання мотиваційної сфери юриста підсилить здатність та активність когнітивної, пізнавальної сфери, а отже, і пришвидшить етапи процесу мислення.

Індивідуальний когнітивний стиль як певний відносно заданий алгоритм поведінки, зокрема і в професійній діяльності юриста, нерозривно пов’язаний із попередньо набутим досвідом, як певним каталізатором рішень при сприйнятті нової інформації.

Література:

1. Flett, Gordon L., (Gordon Leslie), 1957– Personality Theory and Research. Gordon L., Flett, 1st ed. – 686 p.
2. Robert Wyss, Field Independent/Dependent Learning Styles and L2 Acquisition. – ELT Newsletter, Article 102, June 2002. available at: <http://www.eltnewsletter.com/back/June2002/art1022002.htm>.
3. Witkin, H. A cognitive-style approach to cross-cultural research / H. Witkin // International Journal of Psychology. – 1967. – V. 2. – P. 233 – 250.
4. Shapiro, P. & Penrod, S. D. (1986). A meta-analysis of the facial identification literature. Psychological Bulletin, 100, 139. 156.
5. Кравець К. Стиль “полезалежність – полenezалежність” у психологічному вимірі / К. Кравець // Соціальна психологія: український науковий журнал. – Київ, 2004. – № 5. – С. 119-129.

¹ Г. Уіткін та Дж. Беррі, проводячи дослідження в Онтаріанському університеті Королєви, виділили чотири основні культурні чинники, які безпосередньо впливають на полезалежність/полenezалежність особистості: екологічний та культурний чинники; прагнення до соціальної ідентичності; взаємини на рівні “батьки-діти” та біологічний чинник (можливі генетичні розбіжності, що виникли в результаті адаптаційного відбору). Детальніше з цим дослідженням та іншими дослідженнями, а також їхніми результатами можна ознайомитися в книзі Гордона Л. Флетта, с. 364-365.

6. Трофімов Ю. Л., Напрасна О. Б. Психологічні особливості системи ціннісних орієнтацій полнезалежних/ полнезалежних особистостей / Ю. Л. Трофімов, О. Б. Напрасна // Практична психологія та соціальна робота : науково-практичний та освітньо-методичний журнал. – Київ, 2007. – № 2. – С. 3-11.
7. Самолук В. Юридична практика: основи ефективного консультування / Василь Самолук, Артем Філіп'єв, Дарія Зінчук. – Острог : Вид-во Національного університету "Острозька академія", 2006 – 128 с.
8. Галай А. О. Основи юридичної клінічної практики [Текст] : навчально-метод. посібник / А. О. Галай [и др.]; ред. А. О. Галай. – К. : Атіка, 2007. – 204 с.;
9. "Юридичні клініки в Україні": роль, завдання та організаційно-правові засади: посібник / За ред. М. В. Дулеби – К. : "МП Леся", 2003. – 120 с.
10. Ruble, D. N. Nakamura, Task orientation versus social orientation in young children and their attention to relevant social cues. – С. Y., 1972.
11. Автореф. дис. канд. психол. наук: 19. 00. 01 / О. Б. Напрасна; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 20 с.
12. Антонов А. В. Информация: восприятие и понимание. – Киев, 1988. – 182 с.
13. Р. В. Каламаж. Психологія формування професійної Я-концепції майбутніх юристів: Автореф. дис. докт. психол. наук: 19. 00. 07 ; Інст. психол. ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2010. – 45 с.